

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΚΔ΄.

Συνδρομή ἰτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20. — Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου. ἑκάστ. ἔτους καὶ εἶναι ἰτησία. — Γραφεῖον Διευθ. Ὁδοῦ Σταδίου 32.

Ι Νοεμβρίου 1887

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΝΕΜΟΜΥΛΟΥ

Α΄.

Αἱ ἀναμνήσεις.

Πλησιέστατα τῆς πόλεως, συνδεόμενον μετ' αὐτῆς διὰ βραχείας λιθίνης προεκτάσεως τῆς προκυμαίας, ἐξετείνετο γυμνὸν καὶ ξηρὸν τὸ νησιδίον, μόλις πεντήκοντα στρεμμάτων χώρον καταλαμβάνον ἐπὶ τῆς ἀβαθοῦς παρὰ τὴν πόλιν ἐκτεινομένης θαλάσσης. Οὐδὲν προτείχισμα ἐφύλαττεν αὐτὸ ἀπὸ τῆς θαλασσίας πλημμύρας, καὶ οὐδεμία σκιά ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων. Ἐπὶ τοῦ γλοιώδους ἐδάφους αὐτοῦ ἐφ' οὗ ἔστιλβον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὡσεὶ ἀργύρου ψήγματα, κόκκοι συμπαγέontos ἁλατος, ἐφ' οὗ ἐσπάνιζεν ἡ χλόη καὶ ἠφθόνουν οἱ ἀκανθώδεις σχοῖνοι, ἐπεσκεύαζον οἱ ἀλιεῖς τὰ πλοιάριά των ψάλλοντες, καὶ ἔπαιζον θορυβωδῶς τὰ παιδιὰ. Κατὰ τὰς εὐηλίους χειμερινὰς ἡμέρας ἐξήρχοντο εἰς περίπατον ἐπ' αὐτοῦ εὐάριθμοι ἐκ τῶν κατοίκων. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ νησιδίου ὑψοῦτο παλαιὸς ἀνεμόμυλος ἠρειπωμένος. Ἡ στρογγύλη αὐτοῦ περιφέρεια ἐδεικνύετο μεστὴ ραγάδων καὶ χαλασμάτων· λίθοι κατέρρευσαν ἀπὸ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ σχηματίσαντες περὶ τὴν βάσιν αὐτοσχεδίους βαθμίδας καὶ καθίσματα. Ἐνθα τὸ πάλαι ἠνοίγοντο ἡ θύρα καὶ αἱ θυρίδες τοῦ ἀνεμόμυλου, ἔχαινον ἤδη εὐρεῖται ἀκανόνιστοι ὀπαί, καὶ ὅπου γοργῶς διεκινουῖτο ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου αἱ πτέρυγες αὐτοῦ, προεξείχε νῦν ὀρίζοντίως σεσηπυῖα καὶ ἡμίθρωτος δοκός, ὡς ἄμορφον ὅσπουν σκελετοῦ ἐκεῖ ἔνθα τὸ πάλαι ἐκινεῖτο καὶ ἔζη τὸ πρόσωπον. Ὁ ἀνεμόμυλος ἄλλαχού μὲν υποκίτρινος, ἄλλαχού δὲ καταμέλας, ἔφερε τὰ ἔχνη τῶν κατ' αὐτοῦ προσβολῶν δύο ἀδαμάστων δυνάμεων, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ πυρός. Καὶ ἄνω πρὸς τὴν κορυφὴν καὶ κάτω πρὸς τὴν βάσιν ἐκυκλοῦτο ὑπὸ ἀκαληφῶν, αἵτινες φύονται ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ὡς αἱ φθεῖρες ἐπὶ τῶν ἀλγῶν.

Πρωῖαν τινὰ, πρὸ δεκαπέντε περίπου ἐτῶν, συνηντήθησαν παρὰ τὸν ἀνεμόμυλον ὁ γέρον ἀγωνιστῆς καπετὰν Μῆτρος, καὶ ὁ νεαρὸς κύριος Τιμόθεος, διδάκτωρ τῆς Ἰατρικῆς. Ὁ κύ-

ριος Τιμόθεος, εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν μόλις, ἐπανάκαμψεν ἄρτι ἐκ Τεργέστης, ἔνθα ἐπὶ ἔτος διέμενε παρὰ τῷ θείῳ αὐτοῦ μεγαλεμπόρῳ. Εἶχεν ἐπὶ τινὰ καιρὸν συλλάβει ἀπόφασιν, ἐγκαταλιπὼν τὸν Ἀσκληπιόν, νὰ ταχθῇ μετὰ τῶν ἀκολούθων τοῦ Ἑρμοῦ. Ἀλλὰ παραδόξως ἐν Τεργέστη καταληφθεὶς ὑπὸ ἀνιάτου νοσταλγίας, ὡς ἔλεγε, ἔσπευσε μετὰ πάροδον χρόνου νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν γενέθλιον, προτιμήσας τῆς ἐν ξένῃ ἐπ' ἀμφιβόλῳ πλουτισμῷ διαμονῆς τὸν ἐν τῇ πατρίδι γλίσχρον, ἀλλὰ βέβαιον πορισμὸν τῶν τοῦ βίου ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος. Ἄλλ' ἦτο φύσει εὐπαθὴς, εὐερέθιστος, καὶ ὁ ἱατρός συνεκρούετο ἐν αὐτῷ πρὸς τὸν ὄνειροπόλον· οἱ φίλοι του τὸν ἀπεκάλουν αἰσθηματίαν, καὶ αἱ γυναῖκες ἔλεγον περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶνε πολὺ ἐρωτόληπτος. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς φοιτήσεως αὐτοῦ ἐλιποθύμησε κατὰ συνέχειαν τρεῖς εἰς τὸ μάθημα τῆς ἀνατομίας. Ὁ δὲ καπετὰν Μῆτρος, παρὰ τὸ ἄχθος τῶν ἐβδομήκοντα ἐτῶν του, παρέμενε εὐθυτενής, ἀνήκων εἰς τὴν τάξιν τῶν ἰσχυρῶν καὶ ὑπερόχων ὄντων ἄτινα, δρῦς ἢ ἄνθρωποι, θραύονται, ἀλλὰ δὲν κάμπτονται. Ἐφόρει πλουσίαν καὶ μακρόπτυχον τὴν φουστανέλαν, ἀμιλλωμένην κατὰ τὴν λευκότητα πρὸς τὸν ἄδρὸν μύστακα, καὶ ἀργυροῦν περὶ τὴν ὀσφὺν σελάχι· ἐτήρει δ' ἐν τῇ μνήμῃ τὰς ἱστορίας δεκάδος ἐνδόξων μαχῶν, ἐν αἷς ἐπολέμησε, καὶ θησαυρὸν περιέργων καὶ ἡρωικῶν ἐπεισοδίων τοῦ Ἀγῶνος. Ἠγάπα νὰ τρώγῃ πολὺ καὶ νὰ λέγῃ πολλὰ. Πάσχων ἐξ αὐπνίας, ἐνωρὶς κατέλιπε τὴν κλίνην, ἐνίοτε δὲ, στενοχωρούμενος, καὶ τὴν οἰκίαν, ὅπως ἐκτεθῇ ἀφόβως εἰς τὴν ἐπήρειαν τῆς πρωϊνῆς δρόσου ἐπὶ τοῦ νησίου, ὀλίγον ἀπέχοντος τῆς παρὰ τὴν παραλίαν κατοικίας του. Ὁ κύριος Τιμόθεος εἶχεν ἔλθει ἐκεῖ διὰ νὰ λουσθῇ παρὰ τὴν ἀκτὴν, — Ἰούλιος ἦτο — διὰ νὰ ἀναπνεύσῃ δροσερὸν ἀέρα καὶ ἀπολαύσῃ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου.

Μετὰ τοὺς πρώτους χαιρετισμοὺς οὗς ἀντήλασαν, — ἦσαν ἄλλως τε γνώριμοι καὶ γείτοτες, — ὁ νέος εὐρέθῃ καθήμενος ἐπὶ τοῦ σωροῦ τῶν πρὸ τοῦ ἀνεμόμυλου πετρῶν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ γέροντος. Ὁ καπετὰν Μῆτρος ἤνοιξεν εὐθέως τὸ δυσπύλωτον στόμα του, καὶ ὁ κύριος Τιμόθεος, μὴ ἔχων τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ σπουδαιότεραν

φροντίδα, εὐαρέστως ἀπεδέχθη τὴν συντροφίαν τοῦ γέροντος. Ἐνόμισε μάλιστα εὐκαιρον τὴν περίστασιν πρὸς λύσιν ἀποριῶν τινῶν, τὰς ὁποίας ἡ παρουσία τοῦ καπετὰν Μῆτρου ἔφερεν εἰς τὸν νοῦν του. "Οθεν ἐπιψαύων διὰ τῆς χειρὸς τὸν ἀνεμόμυλον, ἐφ' οὗ ἐστήριζον ἀμφότεροι τὰ νῶτα, ὥσπερ ἐζήτει οὕτω νὰ διευκρινίσῃ τὴν ἱστορίαν του, ἡρώτησε·

—Καὶ δὲν μοῦ λές, καπετὰν Μῆτρο, πῶς εὐρέθη ὁ ἀνεμόμυλος ὀλομόναχος μέσα εἰς τὰ νερά μας, ὅταν καράβι ποῦ τὸ ἔχει ρίξει ἔς τὴν ξέρα ἢ τρικυμία. Ἀπὸ τὰ μικρά μου χρόνια ἔτσι χάλασμα τὸν θυμοῦμαι.

—Νὰ σοῦ πῶ, παιδί μου, καλὰ καλὰ κ' ἐγὼ δὲν ξέρω. Ἐδῶ κ' ἐξηνταπέντε χρόνια, ἤμουνα ἐξ ἁνδρῶν παιδί, τὸν θυμοῦμαι. "Ομως τότε δὲν ἦταν χάλασμα ὅπως εἶνε τώρα. Τὸν ἀγνάντευα ἀπὸ τὸ σπίτι μας ποῦ ἦταν ἐκεῖ ποῦ ἔχτισε τώρα σπίτι ὁ κουμπάρος μου ὁ Ἀποστόλης· φαίνεται ἀπὸ δ'ὼ τὸ βλέπεις; θυμοῦμαι πῶς ὁ ἀνεμόμυλος ἦταν τὸ πρῶτο πρᾶγμα ποῦ ἐσταμάτησαν ἐπάνω του τὰ μάτια μου, ψηλὸς καὶ στρογγυλὸς μὲ τὴν μυτερή του τὴν κορφή, μὲ τὸ φεγγίτη, μὲ τὰ φτερούγια του. "Οταν ἐβασίλευεν ὁ ἥλιος, ἐχτυποῦσεν ἀπάνου ἔς τὸ γυαλί τοῦ φεγγίτη, κ' ἐκεῖνο ἐφεγγοβολοῦσε, κ' ἐγὼ ἀπὸ μακρὰ ἔτρεμα καὶ δὲν τὸ κύτταζα καὶ μοῦ ἐφαίνετο μάτι καμμιᾶς μεγάλης λάμιας. Ἡ μητέρα μου, ὅταν ἐκλαιγα, μ' ἐφοθέριζε πῶς θὰ μὲ δώσῃ ἔς τὴ Λάμια τοῦ μύλου νὰ μὲ φάῃ, κ' ἐγὼ ἐσώπαινα. Κι' ὅταν ἐγύριζαν ἔς τὸν ἀνεμο γλήγορα γλήγορα τὰ φτερούγια του, πάντα σκιασμένος ἀπὸ τὰ λόγια τῆς μάνας μου, ἐνόμιζα πῶς ἡ Λάμια ἐδούλευε τὴν ἀνέμη της. Καὶ δὲν εἰμποροῦσα τότε ἀπὸ τὸ φόβο μου νὰ βγάλω τὰ μάτια μου ἀπὸ καὶ πέρα. Ὑστερα, ὅταν μεγάλωσα κάπως, δὲν εἶχα πλέον τέτοιους φόβους. Ἐμεῖς τότε, μικροὶ καὶ μεγάλοι, δὲν εἶχαμε φόβο· εἶχαμε μόνο μίσος ἐναντίον τῆς σκλαβιάς. Τότε τὸ νησί δὲν ἦταν ἀνταμωμένο μὲ τὴ χώρα, ὅπως εἶνε τώρα ποῦ ἐμολώθηκε ἡ θάλασσα. Ἐδῶ ἤρχοντο μὲ ταῖς βάρκες ἡ ἐμπαιναν ἔς τὸ νερό καὶ τραβοῦσαν ἐδῶ πελαγωτά· ὡς τὸ γόνατο τοὺς ἔπαιρνε ἡ θάλασσα. "Ενα ἀπόγευμα, ἐγὼ μὲ κάποια παιδιὰ ἐπελαγώσαμε γιὰ νὰ ῥθοῦμε ἔς τὸ νησί. Ἡθέλαμε νὰ ἰδοῦμε τὸν ἀνεμόμυλο ποῦ εἶχε ἀνοίξει τὴν πορτοπούλα του καὶ γύριζε τὰ φτερούγια του. Εἴμαστε ἔς τὴ μέση τοῦ δρόμου, ὅταν ἔτρεξε ὁ πατέρας μου μὲ δύο ἄλλους, γονεῖς τῶν παιδιῶν, καὶ μᾶς ἐγύρισαν πίσω· μᾶς ἔδειραν καὶ μᾶς ἐφοθέρισαν νὰ μὴ ξανακάμωμε τέτοιο ταξεῖδι· γιατί εἴμαστε χαμένοι. Ὑστερα εἶχ' ἀκούσει ἀπὸ τὸν πατέρα μου ὅτι τὸν ἀνεμόμυλο τὸν ἔχει ἓνας Τοῦρκος Ἀγᾶς. Εἶχε πάγει ἓνα πρωί, σκότωσε τὸ μυλωνά, πῆρε τὴ γυναῖκά του καὶ τὸν ἀνε-

μόμυλο. Ἀλεθε τὰ γεννήματα τὰ δικά του, ἄλεθε καὶ τοῦ ξένου κόσμου, ἀλλὰ χωρὶς νὰ τὰ δίνη πίσω. Τὸν ἐφαίνονταν κανένας νοικοκύρης βαρετός; Τὸν καλοῦσε ἔσθον ἀνεμόμυλο νὰ φάνε, κ' ὁ βαγιάς δὲν ἐξαναγύριζεν. Ἀλλοῖμονο ἔς τὰ παιδιὰ ποῦ παραστράτιζαν ἐκεῖ πέρα! Βρωμό-σκυλα! παληότουρκοι! Κ' ἔτσι ποτέ μου δὲν ἐτόλμησα νὰ πατήσω τὸ πόδι μου ἔς τὸ μύλο, ὡς τὴν Ἐπανάστασι. Τότε...

—Ἐγὼ ὅταν ἤμουνα παιδάκι, διέκοψεν ὁ νέος ἀνυπόμονος, παρασυρόμενος ὑπὸ τῆς γοητείας τῶν παιδικῶν ἀναμνήσεων, πολλαῖς φοραῖς μ' ἔσυρεν ἐκεῖ πέρα ἢ παρέα μου. Ἀκόμη δὲν εἶχε γίνει τὸ μὴλομα ποῦ ἐνώνει τὸ νησί μὲ τὴν πόλι, ὅμως ὁ ἀνεμόμυλος ἦταν ὅπως καὶ τώρα, ἐρείπιο. Πότε ἐκλέβαμε τὴ βάρκα κανενὸς ψαρά, πότε κανένας ἀπὸ τὴν παρέα μᾶς ἔβαζε μέσα ἔς τὴ βάρκα τοῦ πατέρα του· ὅταν μὲ τὸ βορεῖα ἐχάνονταν τὰ νερά, πηγαίναμε καὶ μὲ τὰ πόδια μας. Ἐπαίζαμ' ἐδῶ πέρα ταῖς καθάλλαις, τὸ κρυφτό, ἐκυνηγούμαστε, πηδούσαμε, ἢ πέτραις του ἔσχιζαν τὰ φορέματά μας καὶ ἡ τσουκνίδες του ξάναθαν τὰ χέρια μας. Ἐμαζώναμε χιβάδες, ἐβγάζαμ' ἀπὸ τὸ νερό τὰ φύκια μὲ τὰ καλάμια καὶ τ' ἀραδιάζαμε σὲ γύρους ἀτελειώτους ἔς ταῖς ἄγκραις τοῦ νησιοῦ. Τὸ καλοκαίρι ἐκολυμπούσαμε. "Οταν ἐπηγαίναμε φευγάτοι ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ἐδῶ πέρα ἐρχόμαστε. Ἀλλὰ δὲν μας ἐβαστοῦσε τότε νὰ φωνάζουμε καὶ νὰ τρέξουμε. Ἐμαζωνόμαστε γύρω γύρω σὲ μιὰ γωνιά τοῦ μύλου ὡς ἀν βρεγμένοις γάτασι· ἐλέγαμε ἱστορίας καὶ παραμύθια. Ἀκούγαμε γιὰ τὸν "Αἰ Γιώργη ποῦ σκότωσε τὸ θηρίο, γιὰ τὸ Γιάνναρο ποῦ πῆγε ἔς τὴν ἄκρη τοῦ κόσμου γιὰ νὰ ἔβρῃ τὸ Φόβο, γιὰ τὸ βασιλόπουλο ποῦ ἐκλεψε τὴν Πεντάμορφη Ἀλλὰ τὸ ὠραιότερο παραμῦθι, καπετὰν Μῆτρο, ποῦ μ' ἔκαμε νὰ μένω μ' ἀνοιχτὸ τὸ στόμα, ἦταν ἡ ἱστορία τοῦ Ταχῆρ καὶ τῆς Ζαχρέ. Μὲ τί ζωηρότητα τὸ ἔλεγεν ὁ Παῦλος!

Εἶσαι ἄερας, καραβάνι,
Τῆς ἀγάπης γιατρὸς εἶσαι;
"Αν σοῦ δώσω ἓνα γράμμα,
Θὰ τὸ δώσης ἔς τὸν Ταχῆρ;

—Ἐέρεις, παιδί μου, εἶπεν ὁ καπετὰν Μῆτρος, παιδικὴν εὐαρέσκειαν ἐπιδεικνύων, τί παλὸ ποῦ εἶνε αὐτὸ τὸ παραμῦθι; Φαντάσου ποῦ τὸ ἀκούγα ἀπὸ τὴ νόννα μου. Δὲν ἀποκρίνεται ὁ Ταχῆρ ἀγνώριστος ἔς τὴν Ζαχρέ;

Εἶμαι ἄερας, καραβάνι,
Τῆς ἀγάπης γιατρὸς εἶμαι.
Δόσε μου, Ζαχρέ, τὸ γράμμα,
Νὰ τὸ δώσω ἔς τὸν Ταχῆρ.

Καὶ ἐγέλασε θορυβωδῶς. Εἶτα δὲ συνωφρωθεῖς—
—Αἴ! παιδί μου, ἐσεῖς ἐλέγατε παραμῦθια, κ' ἐμεῖς

ἐκάμαμε παραμύθια 'ς αὐτὸ τὸ νησί. Καὶ ἐσιώπησεν ὥστε ἐβυθίσθη εἰς τὴν νοερὰν ἐπισκόπησιν τῶν *πεπραγμένων* παραμυθιῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἔλεγεν.

— Ἐνα δειλινό, ἐξηκολούθησεν ὁ νέος, ἦτον ἔτοιμη ἡ συντροφιά μας νὰ τὸ στρίψῃ γιὰ τὸ νησί. Ὅ,τι εἴχαμε σχολάσει. Μεσημέρι. Γιούλιος. Λαύρα, τί λαύρα, Θεέ μου! ἡ θάλασσα οὔτε ἀκούετο οὔτε ἐταράζετο, 'σάν νὰ εἶχε σκάσει ἀπὸ τὸ κάμμα. Νά σου κ' ἔρχετ' ἐξαφνα τρεχάτος, λαχανιασμένος ὁ Παῦλος. — Βρὲ παιδιὰ, ποῦ θὰ πᾶμε! φωνάζει. — 'Σ τὸν ἀνεμόμυλο! — Βρὲ παιδιὰ, μὴν πᾶμε γιὰτ' εἶνε Νεράιδες! Τὰ χρειαστήκαμε. — Ποῦ τὸ ξέρεις; — Ἐχθὲς τὸ μεσημέρι ἐπῆγε 'ς τὸ νησί μὲ τὴν βάρκα τοῦ πατέρα του ὁ Πανοῦτσος (ὁ Πανοῦτσος ἦτον ἀπὸ τὴν παρέα) γιὰ νὰ μαζώξῃ χιθῶδες. Ἐκεῖ τὸν πῆρε ὁ ὕπνος. Τὸν ζύπνησε μιὰ βοή· τρίβει τὰ μάτια του· τὸν ἔχουν τριγυρισμένο Νεράιδες· ἔλαμπαν, σάν ἥλιος, ἄλλαις ἐτραγουδοῦσαν, ἄλλαις ἐλούζονταν, ἄλλαις ἔγνεθον, ἄλλαις ἐπαίζαν, ἄλλαις ἐσίμωναν καὶ τὸν ἐχάιδεuan. Τὸν ρωτοῦν — πῶς σὲ λένε; Ὁ Πανοῦτσος ἦτον ἔτοιμος νὰ 'μιλήσῃ. 'Σ τὴ στιγμὴ συλλογίζεται πῶς ἡ Νεράϊδες πέρνουν τὴ 'μιλιὰ τοῦ ἀνθρώπου. Λοιπόν, τσιμουδιά· ὁ Πανοῦτσος βουδός. Ἡ Νεράϊδες σκύβουν, τὸν φιλοῦν, τὸν ἐρωτοῦν γιὰ χίλια πράγματα· ὁ Πανοῦτσος τίποτε. Τοῦ δίνουν ζαχαράτα, τοῦ δίνουν φαγιὰ ποῦ δὲν τᾶφαγε ποτέ του· ὁ Πανοῦτσος ἄλλalos. Οὔτε τὰ τρώει, κ' οὐδὲ τὰ 'γγίζει. Τότε ἀρχίζουν νὰ τον φοβερίζουνε. Τοῦ λένε νὰ τους 'πῇ τ' ὄνομά του, καὶ δὲν τοῦ κάνουν τίποτε, ἀλλοιωτικά θὰ τον φᾶνε. Αὐτὸς μιλιὰ· μωρὲ τοῦ βαστάει τοῦ Πανοῦτσου. Τότε ἀρχισαν νὰ τὸν δέρνουν μὲ κᾶτι ἀσημένιαις βεργίτσαις· νὰ τὸν κεντοῦν μὲ χρυσὰ βελόνια· νὰ τον ἀπιθώνουν ἀπάνω 'ς τὰγκάθια. Τὸ παιδὶ βασανίζεται, μὰ δὲν 'μιλεῖ 'ς τὸ τέλος ἡ Νεράϊδες ἀπόστασαν κ' ἀγρίεψαν. Κόντευε νὰ βραδύσῃ, καὶ νά! τοῦ παρουσιάζουν ἕνα μεγάλο μεγάλο ποτῆρι γεμάτο λάδι ὥς τὸ στεφάνι. — Πιέτο, λένε, ὅλο, πιέτο ὥς τὸν πάτο, γιὰτὶ ἀλλοιῶς... Καὶ τοῦ βάνουν 'ς τὸ λαιμὸ τὰ χέρια, — Πνιγμένος θὰ πᾶς! Ὁ Πανοῦτσος ἀρχίζει νὰ σπαράζῃ· περιμέναν ἡ νεράϊδες νὰ ταῖς 'μιλήσῃ, νὰ πῇ· δὲν τὸ πίνω! ὁ Πανοῦτσος ἤπιε ὅλο τὸ λάδι, μὰ δὲν ἐμίλησε. Μὴν 'ἔχει καρδιά ὁ Πανοῦτσος! Πέντε ὥραις τὸν ἐβασάνισαν. Τὴ νύχτα ἦρθε ὁ πατέρας του μ' ἕνα 'κόνισμα καὶ τὸν ἐγλύτωσεν. Ἄμα φάνηκε μὲ τὸ 'κόνισμα, κ' ἔκαμε τὸ σταυρὸ του, ἀφανίστηκαν, ἔγιναν καπνός. Ἐπῆρε τὸν Πανοῦτσο ξεψυχισμένο· εἶνε ἄρρωστος βαρειά, ἔχει παραμιλητά. Τᾶκουσ' ἀπὸ τὸ στόμα τῆς μάνας του! Αὐτὰ μᾶς εἶπεν ὁ Παῦλος, κ' ὅπου φύγῃ φύγῃ! Ἀπὸ τότε, κα-

πετάνη, δὲν ξαναπάτησα εἰς τὸ νησί. Ἐβλεπ' ἀπὸ μακρὰ τὸν ἴσχιό τοῦ ἀνεμομύλου καὶ μ' ἐπῆγε τρεμουλά. Νά! τώρα πρώτη φορὰ ξαναέρχομ' ἀπὸ τότε. Γι' αὐτὸ μοῦ ἦρθαν τώρα ἄθελα εἰς τὸ νοῦ ὅλα αὐτὰ τὰ ξύλα κούτσουρα. Καὶ τὸ κουτότερο παιδὶ δὲν πιστεύει πλέον σὲ τέτοια παραμύθια. Τώρα μόναις Νεράϊδες, ποῦ φαίνοντ' ἐδῶ πέρα, εἶνε τὰ ἔμμορφα κορίτσια ποῦ κάνουν τὸν περίπατό τους. Τώρα ὁ κόσμος ζύπνησε.

— Ἄλλ' ἦτον ἀληθινότερη ζωὴ ἐκείνη μὲ τὰ παραμύθια, παιδί μου, ἀνέκραξεν ὁ γέρον, σείων περιλύπως τὴν κεφαλὴν. Κακὴ ἐξυπνάδα εἶνε ἡ τωρινή. Τώρα τὰ παιδιὰ κυττάζουν μιὰν ὥρα προτῆτερα νὰ γίνουν ἄντρες· ντύνονται 'σάν κοκκῶναις, καπνίζουν, διαβάζουν ἐφημερίδες, ξευχτοῦν 'ς τὰ καφενεῖα, δὲν καταδέχονται νὰ πελαγώνουν ξυπόλυτοι 'στὴ θάλασσα καὶ νὰ πηγαίνουν μὲ ταῖς βάρκαις, μαλῶνων γιὰ τὸν τάδε βουλευτὴ καὶ τὸν δεινὰν πρωθυπουργό, δὲν πατοῦν 'ς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ξενυχτοῦν μὲ ταῖς κιθάραις. Ἀλλὰ τὸ κακὸ εἶνε ποῦ ὅταν ἔρθουν σὲ ἡλικία, δὲν 'μποροῦν νὰ γίνουν ἄντρες· γίνονται ἀνθρωπάκηδες. 'Σ τὸν καιρὸ σου πιστεύατε Νεράϊδες· αἱ! λοιπὸν εἰσθε καλλίτεροι ἐσεῖς ἀπ' αὐτοῦς. Κ' ἐμεῖς πάλι ποῦ πιστεύαμε περισσότερο ἀπὸ σᾶς, εἴμαστε καλλίτεροι ἀπ' ὅλους σας!

— Αἱ! 'ςτὸ 'δικό μου τὸν καιρὸ, ἐξηκολούθησεν ἐπὶ μᾶλλον θερμαίνόμενος, — ἀλλὰ δὲν ἤμουν πλέον παιδί, — εἶδα 'ς αὐτὸ τὸ νησί κᾶτι ἀληθινότερο καὶ φοβερώτερο ἀπὸ ταῖς Νεράϊδες· εἶδα τοὺς Τούρκους. Τὴν ἡμέρα ποῦ 'μπήκαν μὲ προδοσίαν μέσα 'στὴν χώρα, ἤμουν εἴκοσι χρόνων, θὰ πέρασαν τώρα πενήντα χρόνια ἀπάνου κάτω. Ὅταν σηκώθηκε ἡ ἐπανάστασις, οἱ 'δικοὶ μας ἐσκότωσαν τὸν Ἀγᾶ, πῆραν τὸ μύλο κ' ἔβαλαν ἐκεῖ πέρα φρουρά. Ὅταν ὕστερα ἀπὸ ἕξ μῆνες κλεισμὸ ἐμπῆκαν οἱ Τούρκοι μὲς 'ς τὸ κάστρο, οἱ 'δικοὶ μας ὅσο τοὺς ἐβάσταγεν, ἀφ' οὗ τοὺς ἐθέρισαν 'ς τὸ τουφεκίδι, πῆραν ὅσους 'μποροῦσαν νὰ περπατήσουν, καὶ χτυπῶντας δεξιὰ κ' ἀριστερά, πέρασαν ἀνάμεσα, καὶ βγῆκαν, καὶ τραβίχθηκαν 'ς τὰ βουνά. Ἀφ' οὗ ἐβγῆκαν ἀπ' τὸ κάστρο, πέντε ἀδέρφια, τὰ παιδιὰ τοῦ Τασσούλα, εὐρέθηκαν 'στὴ μέση τοῦ δρόμου ξεχωρισμέν' ἀπὸ τ' ἄλλα. Μέσα 'ς τὸ κακὸ τῆς νύχτας παραστράτισαν, κ' ἄντι νὰ τραβήξουν ψηλὰ πρὸς τὸ κάστρο, βρέθηκαν χαμηλὰ πρὸς τὴ θάλασσα κατὰ 'δῶθε. Βλέπουν πῶς ἐλάθεψαν, κάνουν νὰ γυρίσουν, ἦτον ἀργά. Καμμιὰ ἐκατοστάδα Λιάπηδες τοὺς κλείνουν ἀπὸ 'πίσω τὸ διάβα. Τὰ πέντε ἀδέρφια ρίχνονται 'στὴ θάλασσα, πελαγώνουν, βγαίνουν ἐδῶ πέρα. Οἱ Λιάπηδες τοὺς μυρίζονται, βροχὴ τὸ τουφεκίδι. Κυττάζουν μὴν ἀγναντεύουν 'στὴν ἄκρη κανένα μονόξυλο, ποῦ ν' ἀγναντέψουν μέσα 'στὴ νύχτα!

Δὲ χάνουν καιρὸν, τραβοῦν ἔμπροστά, πελαγώνουν ἔστῃ θάλασσᾳ· τὰ νερά βῆχά· ἐπρόσμεναν νὰ ξεμακρύνουν, κ' ἐγὼ δὲ ξέρω τί ἐπρόσμεναν. Ψῆλὰ τὰ καρυοφύλλια, τὸ σελάχι ἔτὸ λαϊμό, ταῖς πάλαις ἔτὰ χέρια. Οἱ Ἀρβανίταις πέρνουν дуὸ βάρκαις, μπαίνουν ὅσοι χωροῦσαν μέσα, καὶ δὲν τοὺς ἀφίνουν νὰ ξανασάνουν ἀπὸ τὸ τουφεκίδι. Ἐνα βόλι σκοτώνει ἓν ἀπὸ τ' ἀδέρφια. Τότε λένε ἀναμεταξύ τους.—Βρὲ τί ἤμαστ' ἐμεῖς; γυναικοπαῖδα, νὰ μᾶς κυνηγοῦν οἱ Τοῦρκοι; —Πᾶμε νὰ πάρουμε πίσω τὸ αἶμα τοῦ ἀδερφοῦ μας. —Ἀπάνου ἔτὰ σκυλιά! Γυρίζουν ἴσα ἀπάνου ἔταῖς κἀννας τῶν τουφεκιῶν. Οἱ Ἀρβανίταις κοντοστέκονται μὴ στιγμὴ ἴσ' ἂν ξαφνισμένοι, δίχως ἀπόφασιν. —Καὶ ἔτῃ στιγμὴ τ' ἀδέρφια βλέποντας ἀνοιχτὴ τὴν πορτοπούλα τοῦ ἀνεμομύλου, ὅ,τι βγήκε τὸ φεγγάρι, δὲν χάνουν καιρὸν, καὶ πάντα τὸ πρόσωπο κατὰ τοὺς Ἀρβανίταις ῥίχνοντας βόλια καὶ ῥίχνοντας κορμιά, σιμώνουν ἔτὸν ἀνεμόμυλον, μπαίνουν, φράζουν τὴν πόρτα. Πολεμοῦνε ἀπὸ μέσ' ἀπὸ τοὺς дуὸ φεγγίταις, βαστοῦνε ὡς τὰ ξημερώματα. Ποῦ νὰ σιμώσουν οἱ Ἀρβανίταις! Οἱ δύο φεγγίταις εἶνε δύο ἔξυπνα μάτια ὅπου ἔχουν γιὰ ματιαῖς τὰ βόλια. Ἀλλὰ κοντὰ ἔτὰ ξημερώματα οἱ Ἀρβανίταις λυσσασμένοι κατὰφεραν κ' ἐχάλασαν τοὺς φεγγίταις· ὁ τοῖχος ἐγκρεμίσθηκε, βλέπεις, ὅπως εἶνε τώρα, οἱ φεγγίταις ἄνοιξαν καὶ σχίσθησαν, ἐφαίνονταν ὁ μύλος ἀπὸ μέσα καὶ ἀπ' ἔξω μαυρισμένος, τρυπημένος, ἀραχνιασμένος, μισοκρυμμένος μέσα εἰς τὸν καπνὸν. Ἀπάνου κάτου ὅπως φαίνεται καὶ τώρα. Μὰ δὲν ἐφαίνονταν καὶ τὰ τέσσαρ' ἀδέρφια. . . Ἐξαφνα, Θεέ μου! τί εἰν' ἐκεῖνο ποῦ ἀπλώνεται καὶ κλείνει ἴσ' ἂν ταμποῦρι τὸν ἓνα τὸ φεγγίτη;

Καὶ ὁ Καπετὰν Μήτρος ἀνορθωθείς καὶ τὴν ὄψιν ἐστραμμένην ἔχων πρὸς τὸν γηραιὸν ἀνεμόμυλον, δὲν ἐφαίνετο ἀπλῶς ἀφηγοῦμενος ἀλλὰ διδάσκων ἐν τραγικῇ ὑποκρίσει τὸ ἥρωϊκὸν δράμα ἐνώπιον τοῦ ἐν συγκινήσει ἀκροωμένου νεανίου. Καὶ ἔτι μᾶλλον, ἐφαίνετο οὗτος θεώμενος ζωντανὰ ἐνώπιον αὐτοῦ ἀνελισσόμενα τὰ γεγονότα, ὡς ἐν ὑπερφυεῖ ὀπτασίᾳ, καὶ παθαίνόμενος καὶ μεθύων ἐκ τῆς θέας αὐτῶν.

— Εἶνε στρῶμα; εἶνε σακκί; τί νὰ εἶνε; ἄχ! κορμιὰ εἶνε· εἶνε δύο ἀπ' τ' ἀδέρφια! Πῶς εἶνε στριμωγμένα, κολουριασμένα! τοῦ ἐνὸς κρέμονται τὰ χέρια ἀπ' ἔξω τοῦ ἄλλου τὰ πόδια. Τὰ δύο ἄψυχ' ἀδέρφια, ἔτσι ἀνταμωμένα, κἀνουν μιά γερὴ φυλάχτρα ἔς τᾶλλα ἀδέρφια ποῦ ἀπομένουν ζωντανά. Τώρα ὁ ἄλλος ὁ φεγγίτης δουλεύει μοναχά· ὁ μύλος ἀπόμεινε μ' ἓνα μάτι. Ἀράπηδες, Κονιάραι, Τόσκηδες, Γκέκηδες, ὅλοι μαζώνονται, λυσσομανοῦν καὶ χυμοῦν καὶ ρίχνουν, μὰ δὲν ἀποκοτοῦν καὶ νὰ κοντοζυγώσουν. Ἦταν πρῶτ', ὅ,τι θαμπόφεγγε.

Ἐξαφνα σωπαίνει ἀπ' τὸ μῦλον τὸ τουφεκί. Ἀνοιγ' ἡ πορτοπούλα διάπλατη, γροικιέται μὴ φωνή «Στὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ! πίσω, σκυλιά!» καὶ πετιέται ἓνας λεβέντης, ἓνας ἀρχιπαλλήκαρος, δράκοντας ἔς τὴ λύσσα, κ' Ἀἰ Γεώργης ἔς τὴ λάμψιν. Δὲ σοῦ εἶπα τὸνομά του; Ἦταν ὁ Τάσσος ὁ Τασσούλας. Τραβάει ἴσια κατὰ τὰ σκέρια, ἴσ' ἂν ἴσ' αἶτα, ἴσ' βορειᾶς, ἴσ' ἀστραπῇ. Μωρὲ πιστεύεις, παιδί μου, μωρὲ τὸ πιστεύεις; Κανεῖς δὲν ἀπλώνει νὰ τὸν βαρέσῃ κ' ὅλοι παραμερίζουν. Φθάνει μὲ δύο τρία πηδήματα ἔς τὴ ἄκρην ἀπὸ τὸ νησί. Θάλασσα ἔμπροστά, ρίχνεται πάλιν μέσα. Ἀλλὰ δὲ ἔμποῦσε νὰ περπατήσει μέσα ἔς τὰ ρήχη· ὅλο κολούσε μέσα ἔτὸ βούλκο· πιάστηκε ἴσ' ἂν τοῦλι ἔς τὰ ξόβεργα. Τότε κράζει ὅλο τ' ἄσκέρι.—Κανεῖς μὴ τοῦ ρίξῃ. Ζωντανὸν ἔς τὸν πιάσουμε! ἔς τὸν Παπᾶ νὰ τὸν πᾶμε! Καὶ τρέχουν· μὰ πρὶν φτάσουν, ὁ Τασσούλας μὲ τὸ πιστόλι τοῦ εἶχε πετάξῃ τὰ μυαλά του.—Ἐσεῖς ἐμένα! πρόφασε μοναχὰ νὰ εἰπῇ. Ἐπεσε, μωρὲ παιδί μου, τὰπίστομα ἴσ' ἂν τοῦ νεροῦ, κ' ἀπλώσαν τὰ μακρυὰ μαλλιά του, κ' ἐβάφηκαν τριγύρωτου κόκκινα τὰ νερά. Λὲς καὶ ἦταν θεόρατος χρυσοδέλφινας ποῦ τὸν ἔρριξε τὸ βόλι τοῦ κυνηγοῦ. Χάθηκε γιὰ μὴ στιγμὴ καὶ πάλιν ξαναφάνηκεν. Ἐκεῖνη τὴν ὥραν πρωτόβγαίνει ὁ ἥλιος, καθὼς ἐβγήκε καὶ τώρα, καὶ πρωτολαμπύρισε ἔς τὴ σβυσμένην ὄψιν τοῦ καὶ ἔσ' ἄρματά του. Πέρα ἔς τὸ νησί οἱ Τοῦρκοι λὲς κ' ἔμεναν ἀκόμα μισοκρυμμένοι ἀπὸ τοῦ καπνοῦ τῆ θολούρας, ἴσ' ἂν δαίμονες μέσ' ἔς τὴν κόλασιν. Ἐκεῖνος ἀστραφτε. . .

— Σὰ νᾶβγαίνει ἀπὸ τὴν ὄψιν τοῦ κ' ἀπὸ τ' ἄρματά του ἡ ἀνάστασις τοῦ Γένους! συνεπλήρωσεν ὁ νέος τοὺς λόγους τοῦ γέροντος διὰ λυρικῆς εἰκόνας.

Πολλάκις εἶχεν ἀκούσει ἐξιστορουμένους ἄθλους τῆς Ἐπαναστάσεως, καὶ θαυμασιωτέρους ἔτι· ἀλλ' οὐδέποτε ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τοιαύτη ἀφήγησις εἰσεχώρησε βαθύτερον τῆς ἀφηγήσεως τοῦ καπετὰν Μήτρον. Πρὸ λεπτῶν τινῶν ἀπὸ τοῦ ἀπέναντι ἀκρωτηρίου, τοῦ ἀποτόμως ἀνορθομένου καὶ ἀγρίως μέσῳ τοῦ πανταχόθεν ἀνοικτοῦ καὶ ἱλαροῦ ὀρίζοντος, εἶχεν ἀνατεῖλει ὁ ἥλιος διαποικίλλων τὴν τρικάρην του ὄρους κορυφὴν διὰ μακρὰς σειρᾶς ροδοχρῶν ἀραβουργημάτων, καὶ κατακλύζων τὴν ἄκτὴν δι' ἀκτίνων, ὥσει ἐξεκένωσε κατ' αὐτῆς ἀπαντα τὰ βέλη τῆς χρυσῆς φαρέτρας τοῦ ὁ αἰώνιος ἀρματηλάτης. Μετὰ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς χαρὰ καὶ ἀγαλλίας διεχύνετο ἐν τῇ φύσει. Ἦκούοντο τερετισμοὶ πτηνῶν, ἠδ' ἀπαθῆς φρικίας διεκίνησε τὰ τέως ἡρεμα ὕδατα, ἀπαλά κυμάτια ἐσβένυντο ἀβρῶς ἐπὶ τῆς ἄκρας τοῦ νησιοῦ, καὶ δὲν διέκρινες ἂν ἦτον φλοῖσθος κύματος ὁ φλοῖσθος

των ἢ ἡχος φιλήματος. "Εκλευκοι λάροι ἐπεφάνοντο μετὰ κλαγγῆς κατερχόμενοι πρὸς ἄγραν ἰχθύων, καὶ ἀπὸ τῶν πλοιαρίων ἀντήχουν μυριάκις ἐπαναλαμβανόμενοι οἱ πυροβολισμοὶ τῶν κυνηγῶν βλλόντων κατὰ νησσῶν καὶ φαλαρίδων. Θεία τις πανήγυρις ἐτελεῖτο ἐν τῷ αἰθέρι. Καὶ ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἱστορίας τοῦ Τάσσου Τασσοῦλα ὅλον ἐκεῖνο τῆς φύσεως τὸ γοήτευμα εἰσέδυν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ Τιμοθέου καὶ μετουσιούτο ἐν αὐτῇ εἰς πόθον ἄφατον, εἰς δίψαν ἡρώϊσμου.

— Αὐτὸς εἶνε θάνατος, ἀνεφώνησεν ἔτσι νὰ πεθαίνης, τὸ καταλαβαίνω !

— "Ολα αὐτὰ ποῦ σοῦ εἶπα, παιδί μου, μοῦ τὰ εἶπεν ἄνθρωπος ποῦ τὰ εἶδε μὲ τὰ ἴδια του τὰ μάτια. Θεὸς σχωρέσ' τον ! ὁ κύρ 'Αποστόλης τὰ εἶδε, κρυμμένος ἐδῶ πέρα 'πίσω ἀπὸ μιὰ τρυπημένη παληόβαρκα, χωμένος 'ς τὸ νερὸ ὡς τὸ λαϊμό. Τὸν ἐκυνήγησαν κι' αὐτὸν οἱ 'Αρβανίταις, καὶ τοὺς ξέφυγε κ' ἐχώθηκ' ἐκεῖ πέρα· καλὸς κρυψῶνας· ὀλίγα βήματα μακριὰ ἀπὸ τὸν ἀνεμόμυλο. "Ακουσε καὶ εἶδε μὲ ταῦτά του καὶ μὲ τὰ μάτια του. Σοῦ τὰ εἶπα μὲ τὸ νὶ καὶ μὲ τὸ σῖγμα ὅπως μοῦ τὰ εἶπεν. 'Ο κακομοῖρης ὁ 'Αποστόλης τρεῖς ἡμέραις ἔμεινε χωμένος 'πίσω ἀπ' τὴν παληόβαρκα. "Εδῶσε ὁ Θεὸς καὶ δὲν τὸν ἐπῆραν χαμπάρι. Τὴν τρίτη τὴν ἡμέρα πέρασ' ἓνα κεφαλλονήτικο καΐκι καὶ τὸν ἐσυμμάζωξε. "Αν 'ρωτᾷς καὶ γιὰ μένα, ἐγὼ ἤμουν τότε μαζὶ μὲ τὸν Καραϊσκάκη.

'Εν ᾧ μετὰ τινὰς στιγμὰς ἀπεχωρίζοντο ὁ νέος καὶ ὁ γέρον, ὁ ἥλιος διηύγαζεν ἐπὶ τοῦ ἀνεμομύλου ὡς μειδίαμα ἐπὶ ἑκατοντούτους.

("Ἐπεται τὸ τέλος).

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ.

ΚΡΗΤΗ ΚΑΙ ΚΡΗΤΕΣ

[Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον φύλλον].

Δ'.

'Ετράπημεν πρὸς βορρᾶν κατευθυνόμενοι πρὸς τὸ 'Ηράκλειον, ὅπερ ἦν τὸ τέρμα τῆς μικρᾶς ἡμῶν ἀνά τὸ ἐσωτερικὸν ἐκδρομῆς. 'Αφέντες ὀπισθεν τὸ χωρίον σ' Ἀγία Βαρβάρα καὶ πρὸς ἄρκτον κατευθυνόμενοι πάντοτε, εἰσῆλθομεν, μετὰ τινων ὥρων πορείαν, εἰς τὴν ὡραίαν ἐπαρχίαν τοῦ Μαλεβυζίου, ὁ οἶνος τοῦ ὁποῦο τοιαύτης δικαίας φήμης ἀπήλαυε κατὰ τοὺς παρελθόντας χρόνους, ἀπολαύει δ' εἰσέτι σήμερον. Μειονέκτημα μέγα, καθ' οὗ ἔδει νὰ προνοήσωμεν, ἦν ὅτι δὲν εἴχομεν μεθ' ἡμῶν εἰδήμονα τῶν τόπων ὁδηγόν, δυνάμενον νὰ δείξῃ τὰς ἱστορί-

κὰς τῆς Κρήτης τοποθεσίας, καὶ τὰ μέρη ἅτινα ἐκλείσαν αἱ κατὰ τῶν 'Ενετῶν καὶ κατὰ τῶν Τούρκων ἐπαναστάσεις τῶν 'Ελλήνων Κρητῶν. "Ανευ τοιοῦτου πεπειραμένου ὁδηγοῦ ἐχωροῦμεν ψηλαφητῇ σχεδὸν ἀναζητοῦντες τὰς θέσεις ἀρχαίων πόλεων, ὅσαι ἐγνώριζομεν ὅτι παρέκειντο ἢ ἀφίσταντο μικρὸν τῆς ὁδοῦ, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐπικουρίαν ἔχοντες, καὶ ἐπειγόμενοι νὰ φθάσωμεν εἰς 'Ηράκλειον, ἠκολουθοῦμεν, μετὰ τινος δικαίας δυσφορίας, τὴν πορείαν ἡμῶν. 'Η ἐπαρχία τοῦ Μαλεβυζίου, ἣν διεσχίσσαμεν κατὰ μῆκος, εἶναι ἐκ τῶν ὠραιोटάτων τῆς Κρήτης. Πλούσια χωρία, κωμοπόλεις μᾶλλον, ὡς ὁ 'Αγιος Μύρων, ἐφάνοντο ἐπὶ τῶν προποδῶν καὶ τῶν κορυφῶν ὡραίων λοφίσκων. 'Η ἐλαία καὶ ἡ ἄμπελος ἀκμάζουσιν ἐκεῖ, ὅπως καὶ εἰς τὰ πλείοτερα μέρη τῆς νήσου. 'Η ἐπαρχία περιλαμβάνει ἐξαιρέτους τοποθεσίας, καὶ τῶν θέσεων ἡ ποικιλία καὶ ἡ καλλονὴ καθίστησιν ἀκοπώτεραν τὴν σχετικῶς μακρὰν ἀπὸ Γορτύνης εἰς 'Ηράκλειον ὁδόν. Τὰς ἀναμνήσεις τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς 'Ελλάδος χρόνων διεδέχοντο ἤδη ἀναμνήσεις λυπηραὶ τῆς Μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, ὅτε τοιοῦτον περιφανὲς πρόσωπον διεδραμάτισεν ὁ Χάνδαξ, καταστάς τὸ κέντρον μεγάλων πολεμικῶν ἐργασιῶν, καὶ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐνιαυτῶν προκαλέσας ἀπερισπάστως τὸ κύριον ἐνδιαφέρον σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καὶ τοῦ μωαμεθανικοῦ. Τὰ περιφανέστατα, ἀπὸ ἀνατολικῆς ἀπόψεως, πολεμικὰ γεγονότα τῆς ἀπὸ τοῦ 1571 ἄχρι τοῦ 1669 διαρρησάσης ἑκατονταετηρίδος εἰσὶν ἀναντιρρήτως, διὰ τὰς συνεπείας αὐτῶν, ἡ περὶ τὴν Ναύπακτον πανωλεθρία τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, καὶ ἡ διὰ τῆς ἀλώσεως τοῦ Χάνδακος ὑποταγὴ τῆς Κρήτης εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ ἡ ἐντελής σχεδὸν ἀποπομπὴ ἀπὸ τῆς νήσου τῶν 'Ενετῶν. 'Ηδυνάτο τις μάλιστα νὰ προσθέσῃ, ὅτι ἡ κατὰ τὸ 1669 ἄλωσις ὑπὸ τῶν Τούρκων τοῦ Χάνδακος ὑπῆρξε τὸ περιφανὲς ἀντιστάθμισμα τῆς κατὰ τὸ 1571 ἡττης τοῦ τουρκικοῦ στόλου περὶ τὴν Ναύπακτον. 'Ο εἰκοσιπενταετὴς ἐν Κρήτῃ ἀγὼν τῶν Τούρκων κατὰ τῶν 'Ενετῶν, καὶ ἡ ὑπερδιετὴς πολιορκία τοῦ Χάνδακος πρόκεινται δύο τῶν σπουδαιωτάτων πολεμικῶν ἔργων, ἅτινα ἐξακμήρισαν τοὺς ἐπιμονωτάτους καὶ μακροὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πολέμους μεταξὺ τοῦ Παπισμοῦ καὶ τῆς 'Ενετίας ἀφ' ἐνός, καὶ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἀφ' ἐτέρου. Θλιβερωτάτη ἦν τότε ἡ τύχη τῶν δούλων 'Ελλήνων, καὶ ἐξόχως δυσοίωνος ἡ ἐκ τῆς νίκης ἢ τῆς ἡττης προσδοκία. 'Εν τῇ ναυμαχίᾳ τῆς Ναυπάκτου ἄφθονον ἔρρευσεν τὸ 'Ελληνικὸν αἷμα. Τὰ πληρώματα τῶν 'Ενετικῶν γαλερῶν περιεῖχον πλείστους 'Ελληνες, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐκ τῆς νίκης ὠφέλειαν ἀπεκομίσαντο οἱ 'Ελληνες Χριστιανοί, οὐδὲ τὴν βαρεῖαν δε-